

בעזרה"ת

ליקוט ראשונים

[עם ליקוט אחרונים]

על עניני סת"ם

מנחות לג' ע"ב

[שמעתתא דפתחי שימאי]

[טיוטא]

שולמן

שדרות אשכול ג' 36

0775520351

תוכן ענינים

ואמר רבא הני פיתחי שימאי פטורין מן המזוזה

- א.....ספר האשכול הל' מזוזה [דף עג:].
- א.....ספר יראים סי' ת'.
- ב.....ספר מצוות קטן מצוה קנד.
- ב.....רבינו יהונתן על הרי"ף הל' מזוזה (ה: מדפי הרי"ף).
- ב.....תוספות רי"ד עירובין יא.
- ג.....פסקי רי"ד מנחות לג:
- ד.....ראבי"ה ח"ב סוכה סי' תרו.
- ד.....פסקי ריא"ז הל' מזוזה וספר תורה.
- ד.....שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ח"ג סי' נא.
- ה.....בית הבחירה למאירי עירובין יא.
- ה.....בית הבחירה למאירי יומא יא:
- ה.....חידושי הריטב"א עירובין יא:.
- ו.....חידושי הריטב"א יומא יא:
- ו.....חידושי הר"ן עירובין יא.
- ו.....רבינו ירוחם תולדות אדם וחווה נתיב כא ח"ז [דף קפ טור א].
- ו.....ספר כפתור ופרח פרק י.
- ז.....האגודה מסכת מנחות פרק ג.

ליקוט אחרונים

- ח.....לבוש יורה דעה סימן רפו סעיף יד.
- ח.....לבוש יורה דעה סימן רפז סעיף א.
- ח.....שו"ת משכנות יעקב אורח חיים סי' קכג.
- ט.....מקור חיים תיקון עירובין.
- ט.....שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן צו.
- י.....חזון איש אורח חיים סימן ע סקכ"ה.
- י.....חזון איש יורה דעה סימן קעא סק"ז.
- י.....חזון איש יורה דעה סימן קעא סק"ח.
- יא.....חזון איש יורה דעה סימן קעב סק"א.
- יא.....חזון איש יורה דעה קעב סק"ב.

ואמר רבא הני פיתחי שימאי פטורין מן המזוזה

ספר האשכול הל' מזוזה [רף עג:]

אמר רבא הני פתחי שימאי פטורין מן המזוזה. אית דפרשי מלשון שממה מפני שאין עליהן תקרה, ואית דפרשי מפני שרואין את השמים קרו להו שימאי¹. פליגי בה רב ניחומי ורב יוסף, חד אמר דלית ליה תקרה, וחד אמר דלית ליה שקפי. ופירש גאון שקפי עץ לוח שבו נקב שמכניסין בו ציר הדלת. ואיכא נמי מאן דפריש² תקרה שכן דרך פתחים שעושה תקרה על גבן לשבת תחתיה במסבת פתחי השערים, להגין תחתיהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני

¹ הוא כפירוש רש"י בעירובין (יא). ד"ה "תיקרה" ז"ל "שאיין כלום בנין למעלה מן הפתח, אלא כל הכותל חלוק כפתחה עד ראשו כזה, וצורת פתח שאמרו קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן", עכ"ל, וכ"ה בפסקי הרי"ד ובראבי"ה (ה"ד להלן), עיי"ש.

אמנם ר' יהונתן, וכן הביא המאירי בשם "יש מי שאומר", וכן בפשטות המכוון בדברי הריטב"א בעירובין, והר"ן בשם "אחרים פירשו", (הו"ד להלן), [וכן יש משמעות בדברי התוס' והמרדכי רא"ש ור' ירוחם], כולו ס"ל דאע"פ שיש קירוי על גבי הפתח לא סגי בהכי דבעינן שיהא משקוף יורד כנגד חלל הפתח.

ובשורש מחלוקתם היה נראה לומר שנחלקו אי ענינו של המשקוף מישך שייך לגדירת הפתח או לא, דר' יהונתן ודעימיה ס"ל דכמו שהקנה מכאן וקנה מכאן הם גודרים את החלל של הפתח כך המשקוף מלמעלה הוי מהמחיצה הגוזרת את חלל הפתח, ולכן בעינן שיהא המשקוף יורד לצד חלל הפתח שרק ע"כ הוא מהווה מחיצה לצד מטה, משא"כ רש"י ודעימיה ס"ל דהגדירה של הפתח נעשית רק ע"י הקנה מכאן וקנה מכאן, והמשקוף אינו נצרך לעיקר גדירת הפתח, וכל מה דבעינן משקוף אינו אלא כדי שלא יהיה הפתח "פתחי שימאי" שלא יראה כפירצה, ולענין זה סגי ביקריו בעלמא על הפתח ולא במשקוף יורד לצד חלל הפתח.

אלא דכד מעיינת היטב בדברי ר' יהונתן נראה דמה שהצריך שיהיה המשקוף יורד למטה אינו הלכה מהלכות מחיצה כלל אלא מטעם אחר וז"ל "אם אין בולט (מחמת) [מתחת] התקרה כשיעור טפח או ג' אצבעות שהדלת שוקף ומכה בו ומעכו מלצאת לחוץ כדרך כל הדלתות אינו ראוי למזוזה", הנה משמעות דבריו שמה שצריך שיהיה המשקוף בולט הוא לסגירת הדלת ולא לגדירת המקום, וכן משמעות דברי המאירי ז"ל "יש מי שאומר שאע"פ שהיתה לה אסקופה מלמעלה אם לא היה עץ בולט דבוק לאיסקופה במשך האסקופה להיות הדלת שוקף עליו פטורה, ויוצא לו כן מן ביאור מלת שיקפי האמורה במסכת מנחות", ומפורש שכל הטעם דבעינן שהמשקוף יהיה בולט הוא משום דבעינן מקום "להיות הדלת שוקף עליו", וכעין חסרון זה מצינו גם בדברי האשכול גופיה שהביא לגבי דינא ד"לית ליה שקפי", ד"פירש גאון שקפי עץ לוח שבו נקב שמכניסין בו ציר הדלת", הא קמן דצריך שיהיה הפתח ראוי לסגירת דלת. ובאמת דכן נראה גם ממירא דר' חיסדא בגמ' בעירובין (יא). "צורת הפתח שאמרו צריכה שתהא בריאה כדי להעמיד בה דלת, ואפילו דלת של קשין", ע"כ.

ולפי"ז י"ל דבדליא משקוף בולט לצד חלל הפתח אין החסרון בגדירה של חלל הפתח, אלא דכל שאין בפתח זה אפשרות לסגור אותו ע"י דלת אינו נראה כפתח אלא כפירצה. [ע"ע להלן (ע"ד היראים) שהארכנו בענין זה].

² עיין להלן בדברי הכפתור ופרח שהביא כן מהערוך.

הגשמים³, ואשתכח אחד מרבואתא הכי וראה לדבר שהוא כדברי מי שהוא אומר דלית להו תקרה, ולא כדברי מי שאומר דלית להו שקפי, לפי מה שמנו בששה שערים שפטורין מן המזוזה שער שאינו מקורה, ולא מנו דלית ליה שקפי כלל. ופירוש שימאי יתפרש שאין בו כלום, והוא מלשון זקן אשמאי, כלומר אדם שיש בו מראה ואין בו לא חכמה ולא תבונה וצורתו כצורת כל אדם והוא ריקם מחכמה, וכך הוא הפתח שיש לו צורת פתח והוא מגולה, שאין אדם יכול לישב תחתיו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, מפני שאין קיריו על גביו.

ספר יראים סי' ת'

ואמר רבא פרק הקומץ (לג): הני פתחי שימאי פטורים מן המזוזה, מאי פתחי שימאי, פליגי בה רב רחומי ורב, חד אמר דלית להו תיקרה, וחד אמר דלית להו שיקפי. פירוש מקום חתוך בעץ או באבן שהדלת שוקף עליו⁴, ועבדינן לחומרא⁵ ואיזה שיהיה חייב במזוזה.

³ הנה בדברי האשכול נתחדש ענין חדש בדן ד"לית להו תקרה" דלא סגי בקירוי מעל חלל הפתח, אלא בעינן "תקרה על גבן לשבת תחתיה במסבת פתחי השערים, להגין תחתיהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים". ובטעם האי דינא הוא כמו שנראה מדברי האשכול גופיה דאע"פ "שיש לו צורת פתח" מאחר ש"דרך פתחים שעושה תקרה על גבן לשבת תחתיה", וכיון דפתח זה "הוא מגולה" אינו "כדרך פתחים", לא חשוב פתח אלא פירצה בעלמא, ומש"כ הוא פטור מן המזוזה.

⁴ מתו"ד היראים נראה דיש פצים אלא שאינם מתוקנים באופן שהדלת ראויה לשקוף עליהם, והנה עד כמה שיש פצים לכאורה אין חסרון בצורת הפתח וא"כ צ"ע מה לן שאין הפצים מתוקנים לשקוף הדלת עליהם, ובפשטות נראה מכאן דס"ל ליראים כשיטת הרמב"ם דבלא דלת אין חייבין במזוזה, אלא דא"כ קצת קשה מדוע הוצרכו לדון על פתח שאין ראוי לדלת והרי עיקר החסרון הזה שאין דלת והו"ל לפטור מן המזוזה כל היכא שאין דלת וממילא ידעינן שפתחי שימאי פטורין מן המזוזה שהרי אין להם דלת.

וכעין דברי היראים מצינו גם [בנימוק"י] בר' יהונתן (הו"ד להלן) שמבאר הא "דלית להו שקפי" ז"ל "אף על פי שיהיה להם תקרה רחבה מלמעלה אם אין בולט (מחמת) [מתחת] התקרה כשיעור טפח או ג' אצבעות שהדלת שוקף ומכה בו ומעכו מלצאת לחוץ כדרך כל הדלתות אינו ראוי למזוזה", עכ"ל, וכן הוא בדברי התור"י בעירובין (הו"ד להלן) "דלית להו שקפי, פי' מזוזות מן הכתלים מצד זה ומצד זה שיהא הדלת שוקף עליהן", הא קמן דבעינן שיהא הצורת הפתח ראוי לסגירת דלת, [ע"ע לעיל (ע"ד האשכול) מה שהבאנו בענין זה], אלא דצ"ע דר' יהונתן גופיה מפרש לעיל (לג.) גבי מעשה דריש גולות [שהוא המקור לדינא דדלתות לשיטת הרמב"ם] כשיטת רש"י ולא כפירוש הרמב"ם שם.

וצ"ל דאע"פ שאין צריך שיהיו דלתות בפועל לחיוב מזוזה, מ"מ חסר בצורת הפתח אם אין מקום ראוי לסגור את הדלת עליו, מאחר שחלק מענינם של הפצים או המשקוף הוא סגירת הדלת עליהן, וכן נראה מלשון ר' יהונתן הנ"ל שביאר את הטעם להא דבעינן מקום לשקיפת הדלת משום דבעינן שיהיה "כדרך כל

ספר מצוות קטן מצוה קנר

רבינו יהונתן על הרי"ף הל' מזוזה (ה: מדפי הרי"ף)

פתחי שמאי, מקולקלין ואשמים כמו אשמאי דאמרין בקדושין (לב:). דלית להו תקרה, הינו אסקופה העליונה אינה רחבה אלא כשיעור קנה על גביהן.⁷ דלית להו שקפי, אף על פי שיהיה להם תקרה רחבה מלמעלה⁸ אם אין בולט (מחמת) [מתחת] התקרה כשיעור טפח או ג' אצבעות⁹ שהדלת שוקף ומכה בו ומעכבו מלצאת לחוץ בדרך כל חדלותו אינו ראוי למזוזה.

תוספות רי"ד עירובין יא.

דלית להו שקפי, פירוש מזוזות מן הכתלים מצד זה ומצד זה שיהא הדלת שוקף עליהן¹⁰ הנקראים בלע"ז פרשטט"י, והן במקום קנה מיכן וקנה מיכן¹¹.

לעיל (ע"ד היראים) שביארנו את דעת הנימוק"י והתור"ד באו"א, ומ"מ כן י"ל בדעת הסמ"ק.

⁷ לא נתברר לי כה"צ מה כוונת ר' יהונתן בזה ומה הטעם שמצריך שתהיה התקרה רחבה יותר מקנה על גביהן, ולכאורה כוונתו על דרך המובא באשכול (הו"ד לעיל) ובכו"פ (הו"ד להלן) דבעינן תקרה רחבה מעל הפתחים לישב שם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, עיי"ש.

⁸ עיין בהערה לעיל מינה בסמוך (ע"ד היראים).

⁹ בנימוק"י איתא "טפח" ובר"י הוסיף להסתפק דאפשר שהשיעור הוא ג' אצבעות, ולא ידעתי לפרש מה שייך כאן שיעור ומנא להו כלל שיעור זה, שהרי כל ענינו של משקוף למבואר בר"י מלניל הוא משום דמענינו של צורת הפתח שיש מקום לשקיפת הדלת וא"כ בכל דהוא סגי [ואולי צריך שיהא ניכר לעין, אמנם מהכ"ת ומה שייך ליתן שיעור דטפח או ג' אצבעות], וצ"ע בזה.

¹⁰ כעין טעמו של הרי"ד כן ביאר הנימוק"י [ר' יהונתן] לגבי חסרון דאין לפתח משקוף לעכב את הדלת, אלא דהרי"ד קאי לענין מזוזות ועלייהו כתב דהטעם דבעינן מזוזות הוא משום דבעינן שיהיו מעכבות את הדלת, ועיין לעיל בסמוך (ע"ד היראים והסמ"ק) מה שביארנו בדעת הרי"ד.

ונראה דמה שהכריח את הרי"ד לפרש דאירי באופן שיש מזוזות לצורת הפתח ורק אין פצים כדי שיהא הדלת שוקף עליהם, דאי ליכא מזוזות כלל פשיטא ומה חידוש יש בזה הא בעינן "על מזוזת ביתך", וכע"ז הביא הריטב"א (הו"ד להלן) להקשות על שיטת רש"י [גבי לית להו תיקרה], ובהכרח שיש מזוזות לצורת הפתח ורק חסר בפצים שאינם ראויין לשקיפת הדלת.

אלא דצ"ע שבר"ד מפורש דהא דאמרו בגמ' "דלית להו שקפי" היינו שאין "מזוזות מן הכתלים מצד זה ומצד זה", ומשמע דליכא מזוזות כלל ואפילו גיפופין בעלמא ליכא, וכמו שמסיים הרי"ד דעד כמה שיש מזוזות אפילו שהן מן הכתלים עצמן סגי בהכי ד"ה במקום קנה מיכן וקנה מיכן. וא"כ תמוה טובא דעד כמה שאין גיפופין כלל מדוע הוצרך הרי"ד לטעם שאין מקום לדלת להיות שוקף עליהם תיפול"ל שאין כאן צוה"פ כלל.

ולחומר הקושיא צ"ל דס"ל לרי"ד דמצד צורת הפתח סגי בראשי הכתלים ואין צריך גיפופין שאנו דנים את ראשי הכתלים שהן כמו גיפופין [עיין בשמעתא דאכסדרה בד"ן זה], אלא דהרי"ד הצריך גיפופין מטעם אחר משום דבעינן מקום שהדלת שוקף עליהן.

בית שאין בו ד' אמות על ארבע אמות (סוכה ג:) פטור מן המזוזה, וכן פתחי שימאי פירוש דלית בהו שקפי או דלית להו תקרה, ובית התבן (וימא יא.) ובית הבקר ובית האוצרות, זה הכלל כל שיש בו בית דירה⁶ חייב ואם לאו פטור.

הדלתות" דהיינו מאחר שכך דרכן של דלתות להיסגר על הפצים או על המשקוף, ממילא כשאין אפשרות זו חסר בצורת הפתח שאינו נראה כמקום העומד לסגירת פתח ומשום כך נראה כמקום פרוץ ולא כפתח שדרכו להיסגר.

⁵ נראה מתור"ד היראים דר' רחומי ורב פליגי לדינא, וכן נראה מדברי ר' יהונתן שכתב ז"ל "דלית להו תקרה, הינו אסקופה העליונה אינה רחבה אלא כשיעור קנה על גביהן. דלית להו שקפי, אף על פי שיהיה להם תקרה רחבה מלמעלה" וכו', עכ"ל, ומפורש דמ"ד ד"לית להו שקפי" אתי לחלוק ולהחמיר יותר מהמ"ד דפירש דפתחי שימאי היינו "דלית להו תקרה".

אמנם הרמב"ם (פ"ו מהל' סת"ם הל"א והל"ה) פסק כתרומתו מה שנראה מזה דס"ל דלא פליגי רק בביאור מה הוא "פתחי שימאי" ולא לדינא. וכן מפורש גם בדברי הר"ן בעירובין (הו"ד להלן). ובהג"מ שם (אות א') הביא את שיטת היראים ז"ל "וכתב רא"מ דלחומר עבדינן ואיזה מהם שיהיה חייב במזוזה. אבל בספר המצות כתב כרבינו המחבר, עכ"ל. [ע"ע במשכנות יעקב (הו"ד להלן) מש"כ בדעת הרמב"ם].

ועיין בחזו"א י"ד (סי' קע"א סק"ח הו"ד להלן) שתמה על שיטת היראים ז"ל "בב"י סי' רפ"ז הביא דברי הגה"מ בשם ר"מ דפסק לחומר ואיזה שיהיה חייב במזוזה, ומשמע דאי איכא משקוף עליון בלא מזוזות חייב ומזוזות בלא משקוף נמי חייב, וזה תימא דהא פצים לכו"ע צריך, וכן משקוף משמע דלכו"ע צריך וכמש"נ... אבל בלא משקוף לאו פתח הוא, וצ"ע, עכ"ל.

אמנם כד מעיינת היטב בדברי היראים נראה דפירש הא "דלית להו שקפי", דאין הכוונה דליכא מזוזות כלל אלא כמבואר בלשונו "דלית להו שקפי". פירוש מקום חתוך בעץ או באבן שהדלת שוקף עליו, משמע דאיכא פצימין אלא דאין מקום חתוך בעץ או באבן לשקוף עליו הדלת, וכמו שהארכנו בביאור שיטתו בהערה לעיל מינה, אלא שתמיהת החזו"א על ההגהות מיימונית והב"י שהשוו את דברי היראים עם הלכה זו שברמב"ם שצריך מזוזות ומשקוף ודין זה פשוט הוא ואי אפשר לדון דפליגי ר' רחומי ורב, [ע"ע בפרשה סדורה (פ"א הלכה ח' אות כ')] שהאריך בזה].

⁶ הנה מהא דכלל הסמ"ק פסולא דלית לה שקפי או תקרה עם בית שאין בו דע"ד ובית התבן והבקר נראה ביאור מחודש בפסולא דפתחי שימאי, והוא דפתחי שימאי אין להם שם בית ומשום שאין בהן דיורין, [אלא דצ"ע הלשון "פתחי" שימאי דלכאורה הבית שימאי ולא הפתח, ותמיהה זו קשה גם על שיטת רש"י והרמב"ם שפירשו ד"לית להו תקרה" היינו שאין לבית תקרה]. וצ"ב דהניחא לצד שפתחי שימאי הוא דלית להו תקרה אתי שפיר דגם בהו החסרון הוא שאין בהן דיורין בית, אבל למ"ד דלית להו שקפי לכאורה אין החסרון בבית רק בפתח.

ואפשר ע"פ מה שנראה מהנימוק"י (ה: מדפי הרי"ף) והתור"ד בעירובין (הו"ד בסמוך) דבליית לה שקפי החסרון הוא שאין הפתח ראוי לסגירת דלת, ולפי"ז י"ל ע"פ המבואר בטהרת הקודש לעיל (לג.) בדעת הרמב"ם שמצריך דלת לחיוב מזוזה דבלא דלת אין הבית ראוי לדיורין וחסר בשם בית, ולפי"ז י"ל דאפילו אי לא ס"ל כרמב"ם שצריך דלת בפועל לחיוב מזוזה מ"מ בעינן שיהיה הפתח ראוי לסגירת הדלת ואל"ה אינו ראוי לדיורין ומשום כך פטור מן המזוזה. [אמנם עיין

פסקי רי"ד מנחות לג:

ופתחי שימאי שהן פטורין מן המזוזה, חד אמר דלית להו תקרה, שיש לפתח פצימין שהן סימן לפתח מיכן ומיכן, אלא שאין להם תקרה, דהינו המשקוף מלמעלה, כגון כותל חצר שהיה פרוץ באמצעיתו ותיקנו להיות הפתח משם ולא היה מקורה מלמעלה, אלא היה הפתח כנגד כל גובהו שלכותל. וחד אמר דלית להו שקפי, פירוש הן הן שקפי הן הן פצימין, ופצימין הן או נסרים חלקים שנותנין וקובעין בצידי הפתח כשהבינין עשוי מלבנים או מצרורות בעלמא משימין בצידי הפתח מיכן ומיכן נסרים יפים, והן הנקראין מזוזות בלשון עברי, וסיפין בלשון תרגום, ויש שעושים אותן מאבנים כשהבינין הוא מאבני גזית, שכל רוחב הכותל אין האבנים שוות זו על גבי זו אלא זו יוצאה וזו נכנסת כדי שיהא הבינין קשור יפה, אבל בצידי הפתחים הוא משוה את האבנים שיעמדו חלקים ויפים ושום

ואפשר בא"א והוא דהלבוש (הו"ד להלן) פירש פתחי שימאי שהמשקוף הוא אבן נכנסת ואבן יוצאת והטעם דלא מתחייב במזוזה הוא משום ד"כל זמן שאין כולן שוין וישרים אין הדלת יכולה לשקוף על המשקוף ביושר", הנה מדבריו נראה דהחסרון באבן נכנסת ואבן יוצאת הוא דכל כה"ג אי אפשר לדלת לשקוף עליו כדבעי, ולפי"ז יש מקום לפרש את דברי הרי"ד כאן גם באופן זה דמה שכתב דלית להו שקפי היינו דליכא "מזוזות מן הכתלים מצד זה ומצד זה שיהא הדלת שוקף עליהן", אין הכוונה שאין מזוזות כלל אלא שאין מזוזות כאלו שהדלת יכולה לשקוף עליהן, והוא שאבן נכנסת ואבן יוצאת בהן וכמו שביאר הלבוש דבכה"ג אין הדלת יכולה לשקוף עליהן ביושר, ולכך כל החסרון שלהם אינו שאין כאן צורת הפתח כלל אלא שאין כאן מקום לשקיפת הדלת, וזה מה שמסיים הרי"ד דמה דבעינן לכתלים אינו רק לגיפוי בעלמא שתהא גדירת מחיצה מכאן ומכאן לגדור את הפתח, אלא שהן עומדים במקום קנה מכאן וקנה מכאן והקנים באים לא רק לגדירת מחיצה, אלא שיהא מקום לסגירת הדלת, ולכך בעינן נמי שיהיו הכתלים ראויין לסגור את הדלת עליהן. וכד מעיינת שפיר בדברי נכדו הרי"א (הו"ד להלן) נראה מפורש כדברינו דממהות הפצימין הוא זה שהדלת שוקף עליהן וכל שאינו כן חסר בשם מזוזה דידיה, עיי"ש.

ויותר אתי שפיר לפרש כן, שהרי הרי"ד בסוגיין (הו"ד בסמוך) ביאר דלית שקפי דאבן נכנסת ואבן יוצאת ובפשטות בדבריו כאן [בעירובין] סותר משנתו, שפירש דליכא גיפופין כלל, אמנם למבואר אתי שפיר, ואכתי צ"ע בזה.

¹¹ הנה מדברי הרי"ד מבואר שאין צריך פצים וסגי בגיפופי כתלים לחיוב מזוזה, אמנם מדברי הריטב"א (הו"ד להלן) נראה שצריך פצים דווקא, וכן נקט המשכנות יעקב (הו"ד להלן) בדעת השלט"ג [פסקי הרא"א (הו"ד להלן)] ובדעת זקנו הרי"ד שצריך פצים דווקא, עיי"ש, וכן דן המקור חיים (הו"ד להלן) לענין חובת מזוזה שצריך שיהיו פצים דווקא, [ולענין עירובין עיין בדברי המשכנ"י והמקו"ח הנ"ל שנחלקו בדבר].

אמנם מדברי הרי"ד כאן לכאורה נראה שלא כמו שנקט המשכנות יעקב בדעתו, וצ"ע, עיין בחזו"א יו"ד (ס' קע"ב ס"ב, הו"ד להלן) שנחלק על המשכנ"י בדעת הרא"א [מטעם אחר], ומכאן סייעתא לדבריו. אמנם עיין לעיל מינה שהארכנו לבאר את דברי הרי"ד דהגיפופי כתלים מהנו לחיוב מזוזה רק אם הם מתוקנים באופן שהדלת יכולה לשקוף עליהם, ואפשר דבכה"ג סגי גם לדעת המשכנ"י, וצ"ע.

כאילו היו נסרים, וזהו פתחי שימאי שהניח פרצה בתוך הכותל¹² ויוצא ונכנס בה, והאבנים מיכן ומיכן עומדות ככל אבני הבינין זו נכנסת וזו יוצאה, אין זה סימן פתח אלא פרצה בעלמא, ואינה

¹² משמעות דברי הרי"ד דהחסרון בפתחי שימאי אינו במזוזות השער שאין לה "שם מזוזה", אלא בכללות צורת הפתח שאינו נראה כפתח אלא כפירצה בעלמא, וכן הוא לשון רש"י בעירובין (יא.) "אבן יוצאת ואבן נכנסת, ואין זו צורת פתח", וכו"ה בריטב"א בעירובין (הו"ד להלן) ד"כל כיוצא בזה אינו אלא כחור בעלמא", ובדברי מרנא החזו"א (הו"ד להלן) הדברים מפורשים דהחסרון ב"אבן נכנס ואבן יוצא דנראה כאן פרצה והירוס ולא פתח", עכ"ל.

אמנם הלבוש (הו"ד להלן) ביאר דהחסרון באבן נכנס ויוצא דפטור, משום "שאין זה נקרא משקוף ואין זה נקראת מזוזה", עכ"ל. דהיינו שהחסרון בעצם הפצים שאין להם תורת מזוזה. [ע"ע חת"ס (הו"ד להלן) שהביא מבעל הפנים מאירות לבאר את הפטור מטעם אחר].

ולכאורה נפ"מ לדינא נמי איכא היכא שהמזוזה השמאלית לא נתקנה והיא אב"ב ואב"ו והמזוזה הימנית מתוקנת כהלכתה, ויש לדון בזה בין לדעת ר"מ לקמן (לד.) דמחייב מזוזה גם כשאין בפתח רק מזוזה אחת ובין לדעת רבנן שאין מחייבין רק בדאיכא ב' מזוזות, דאם החסרון באב"ב ואב"ו הוא בכללות הפתח, א"כ יל"ד כשצד אחד מתוקן והשני מקולקל היאך רואים פתח זה כפתח או כפירצה וספק זה קיים בן לרבנן ובין לר"מ, דעד כמה שאנו דנים את הפתח בכה"ג כפתח יש כאן ב' מזוזות, שהרי אין חסרון בגוף המזוזה, [ואפשר להוסיף דאפילו אי הצד הימני יהיה אב"ב ואב"ו יתחייב במזוזה מאחר שאין החסרון בחפצא דמזוזה], ואם אנו דנים דבגוונא שצד אחד מקולקל נראה המקום כפירצה, גם לר"מ יפטר מן המזוזה כיון שאין כאן פתח כלל. משא"כ לדעת הלבוש שהחסרון באב"ב ואב"ו הוא בחפצא דפצים שאינם מזוזות כיון שאינם נראים כבאים לגדור, כל שיש מזוזה בצד הימני מתוקן כהלכתו יתחייב לר"מ במזוזה [ועוד יש לדון בזה].

והנה רש"י בסוגיין בל"ק ביאר ד"לית להו שקפי" היינו "מזוזות", ומשמע דליכא מזוזות כל עיקר, ובעירובין (יא.) ביאר ד"לית להו שקפי" כפירוש התוס' בסוגיין "שנחלצו אבניהם מכאן ומכאן, אבן יוצאת ואבן נכנסת, ואין זו צורת פתח", ובהכרח צ"ל דמה שביאר בסוגיין דלית להו שקפי היינו דליכא מזוזות, המכוון בזה דאין מזוזות כיון שאב"ב ואב"ו, ומזוזה שהיא אב"ב ואב"ו אינו חשובה "מזוזה", [ע"ע שו"ע יו"ד (ס' רפ"ז ס"א) ובט"ז שם (ס"א)]. אלא דצ"ע בזה שהרי לעיל מינה דייקנו מלשון רש"י בעירובין שהחסרון ש"אין זו צורת פתח", ולא חסרון בחפצא ד"מזוזה", ונמצאו דברי רש"י סתרי אהדדי.

אלא דהחזו"א יו"ד (ס' קע"א ס"ז, הו"ד להלן) דן בהאי נידון באב"ב ואב"ו במזוזה אחת וז"ל "לכאורה נראה דלהי פוסקים דמחייב במזוזה לפתח שאין לו אלא פצים אחד בימין, לא גרע אבן נכנס ואבן יוצא מלית לי' כלל, ואע"ג דלענין שבת דאמר עירובין י"א דפתחי שימאי לא חשיב פתח, אין חילוק בין חסר לי' של ימין או של שמאל ולא חשיב פתח, מ"מ מזוזה שאני דלא כתיב פתח אלא מזוזות ולא פטרינן פתחי שימאי אלא משום דאין לו מזוזות, ושפיר מרבינן לחייבו במזוזה בפצים אחד", עיי"ש. הא קמן דבאמת שני הצדין אמת, דפתחי שימאי יש גם חסרון בפתח שאינו נראה פתח אלא פירצה, וגם חסרון במזוזה שאינה נראה כמחיצה העומדת לגדור את הפתח. והחזו"א מעיקרא דן שאין צריך לחיוב מזוזה מקום פתח וסגי במזוזה בעלמא, עיי"ש דמסיק דבעינן תרתי לחובת מזוזה.

ואפשר יותר דיסוד דינא אחד ממש דמה שמשווה למקום הפתח שנראה כפירצה אינו המראה בעלמא שאינו נראה כפתח אלא זה גופא שהפצימין העומדין לגדור את הפתח נראין כלשון הרי"ד "ככל אבני בנין זו נכנסת וזו יוצאה אין זה סימן פתח", דהיינו שבזה גופא שאין מזוזות המורות גדירה על החלל של הפתח רק על מקומן ממילא הפתח אינו פתח אלא חור ופירצה במחיצה.

ובכל הפתחים שיש להם פצימין מן הצדדין ותקרה מלמעלה, אף על פי שאין להם דלתות חייבין במזוזה, אפילו פתח העשוי בקרן זוית מזרחית דרומית, אם השוה הבניין מכאן ומכאן לתקון הפתח הרי הוא במקום פצימין, אבל אם [לא] השוה מכאן ומכאן לא על ידי סדר בניין ולא על ידי עמודים אין זה פתח אלא פרצה, ופטור מן המזוזה בין שהיה בקרן בין שהיה באמצע.

שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ח"ג סי' נא

(דפוס קרימונה)

ושכתבת שיש מתירין כיון שהקורה מונחת מצד אחד על לחי אחד אף על פי שמצד אחרת היא לצד כשר.

לא חילק ידענא ולא בילק ידענא, אלא צריך מזה ומזה שהלחיים יהיו תחת הקורה, דצורת הפתח היא במקום הפתח¹⁶, ופיתחא כהאי לא עבדי אינשי שמצד אחד יהיה מונח עליונו של פתח על המשקוף ומצד אחר מצדו, אלא פתחי שימאי הם, אלו שוממין ומנוולין

אינו אלא לאפוקי אב"נ ואב"י דאז נראה כפירצה ולא כפתח, וכדבריו כן מפורש בפסקי הרי"ד (הו"ד לעיל), עיי"ש.

ומלשון הרי"ז "ומה הם הפצימין, הם העמודים שהם מעצים או מאבנים שקובעין אותן בצדי הפתח, ומעמידין בהם דלתות והם סמוכות עליהן, ועל אותן הפצימין נאמר וכתבתם על מזוזות ביתך", משמע דלא סגי במה דאיכא עומד מכאן ומכאן לשם מזוזה, שלא רק בגדירה בעלמא תליא מילתא אלא בעינן ל"שם מזוזה" פצימין מיוחדין שהדלת עומדת ושוקפת עליהם, וכלשון הרי"ד "פירוש מזוזות מן הכתלים מצד זה ומצד זה שיהא הדלת שוקף עליהן", ומעין זה ביראים "דלית להו שיקפי. פירוש מקום חתוך בעץ או באבן שהדלת שוקף עליו", מה שנראה מדבריהם ד"שם מזוזה" מיתלא תלי בשקיפת הדלת, [והנה עצם הסברא לחלק בין מזוזה לעירובין מצינו במקור חיים (הו"ד להלן) אלא דהמקור חתי עלה מטעם אחר, עיי"ש, וע"ע לעיל (ע"ד היראים ותוס' ר"ד) שהארכנו בענין], אלא דצ"ע מפסקי הרי"ד הנ"ל דמשמעות דבריו כדברי מרנא החזו"א וכמש"כ לעיל מינה, וצ"ע.

¹⁶ העולה מתו"ד המהר"ם מרוטנבורג דבעינן תרתי כדי שהמקום יהיה נגדר ע"י צורת הפתח, הא' הגודר בצורת הפתח הוא קנה מכאן וקנה מכאן שהם המחיצות הגודרות את הפתח, והב' שהמקום הנגדר יהיה בצורה של פתח ולא בצורה של פירצה דעד כמה שהמקום בצורת פירצה הוא מופקע מלהיות נגדר ע"י הקנים שמהצד. ופתחי שימאי הוא כל שאין הצוה"פ מתוקנת כדרך פתחים דאז נראה המקום כפירצה וממילא הוא לא נגדר ע"י הצוה"פ.

והנה המהר"ם קאי גם על דיני צורת הפתח לענין עירובין והצריך גם שם תרתי צוה"פ ושיהיה המקום נראה כפתח ולא כפירצה, ובאחרונים מצינו בזה מחלוקת דהמשכנת יעקב (הו"ד להלן) השווה דין עירובין עם דין פתח הנצרך לחיוב מזוזה, עיי"ש, אמנם המקור חיים (הו"ד להלן) נקט דיש "הפרש שבין עירוב למזוזה דבמזוזה בעינן פתח ממש ובעירוב כשר אף צ"ח", דהיינו דלעולם כל דאיכא צורת הפתח המקום שבין הקנה לקנה נגדר, ורק במזוזה יש עוד הלכה דבעינן "פתח" ולא סגי במה שיש גיפופין הגודרים מזה ומזה, וכל שהמקום נראה כפירצה שאינה מיועדת לכניסה ויציאה פטור מן המזוזה, ודין זה הוא במסוים בחובת מזוזה ולא בגדירה הנצרכת לעירובין.

חייבת במזוזה, אבל אם השוה האבנים חלקים ושונים בצידי הפתח, זה הוא סימן פתח שחייב במזוזה, והם הנקראין פצימין שהן סימן לפתח.

ראבי"ה ח"ב סוכה סי' תרו

ונראה שאם מגיעים¹³ שני קנים העומדים לצורת הפתח עד הסכך שאין צריך קנה על גביהן, דהסכך הוא במקום קנה על גביהן. ולא דמי לפתחי שימאי דלית ליה תקרה שאינו חשוב פתח, כדאמרין בפרק קמא דעירובין, דהתם אין עליהם כלום מלמעלה¹⁴.

פסקי ריא"ז הל' מזוזה וספר תורה

הפתחים שאין להם תקרה פטורין מן המזוזה. וכן אם יש להם תקרה מלמעלה ואין להם פצימין מן הצדדין פטורין מן המזוזה, ואף על פי שיש להם פצים אחד פטור עד שיהיו שני פצימין אחד בימין ואחד בשמאל. ומה הם הפצימין, הם העמודים שהם מעצים או מאבנים שקובעין אותן בצדי הפתח, ומעמידין בהם דלתות והם סמוכות עליהן, ועל אותן הפצימין נאמר וכתבתם על מזוזות ביתך ובשערך. ופעמים שהבניין עשוי מאבני גזית ואין צורך לקבוע עמודים בצדי הפתח, אלא משוין שם הבניין יפה מכאן ומכאן, והכתלים שמכאן ומכאן הם במקום פצימין שמעמידין בהם דלתות¹⁵, כמו שביאר מז"ה.

¹³ עיין בחזו"א יו"ד (סי' קע"ב סק"ב, הו"ד להלן) מש"כ בביאור דברי הראב"ה.

¹⁴ עיין לעיל (ע"ד האשכול) שהבאנו את השיטות בדינא ד"לית להו תקרה".

¹⁵ דברי הרי"ז הובאו בשלט"ג בהלק"ט (ה: מדפי הרי"ף), והמשכנת יעקב (הו"ד להלן) הוציא מכח דברים אלו דהרי"ז ס"ל כריטב"א דלא סגי בגיפופי כתלים לצורת הפתח ובעינן פצימין הניכרין שלפתח הם עומדין. והביא עוד מדברי הרי"ז בשלט"ג שכתב ז"ל "וכן ראוי לומר במי שסמך ראש פתחו ע"פ רחבו של כותל אע"פ שהיו פני הכותל שוין וגם חלקיו כיון שלא נעשו לתיקון הפתח אין זה דומה לפצים והרי הוא כמו פתח שאין לו אלא פצים אחד ופטור ממזוזה וכן היא שיטת מז"ה", וכתב עלה המשכנ"י "הרי להדיא דעת הרי" מטרנני הזקן ונכדו הרי" האחרון ז"ל דאף שפני הכותל שוין וחלקיו אין נידון משום פצים כל שלא נעשו לכך וכפירוש הריטב"א והרא"ה", עיי"ש עוד בכל דבריו.

אמנם החזו"א (הו"ד להלן) נחלק עליו בביאור דברי הרי"ז ז"ל "אין נראה כן שהרי כתב מי שסמך ראש פתחו על פני רחבו של כותל כו' והרי הוא כמו פתח שאין לו אלא פצים אחד כו', ונראה כונתו בפתח בקרן זוית ומשקוף העליון ע"פ כותל מזרחי מימין ועל עובי כותל צפון ואע"ג שאין כותל צפון עובר הלאה לא חשיב ראש כותל צפון כפצים שהרי ראש הכותל אינו כנגד חלל הפתח ופני הכותל אינו כפצים וזה דלא כהטור ומבואר דכותל מזרחי חשיב פצים והתנה שיהא שוה וחלק והיינו כפרש"י אלא שהצריך שיהא יפה וחלק, וגם מה שפרש"י אבן יוצא ואבן נכנס היינו שניכר הירוס ואינו כדרך הפצים, וכללא כל שנראה שעומד לסותמו נחשב כפרצה וכל שניכר שהניחו לפתח חשיב פתח" עכ"ל, דהיינו שאין ענין בפצימין הניכרין שנעשו לשם גדירת הפתח, ומה שכתב הרי"ז דבעינן להשוות את הכותל

ומקולקלין. ועוד התניא צורת הפתח שאמרו קנה מכאן וקנה מכאן
וקנה על גביהן, משמע אתרווייהו, דהא לא קאמר וקנה על גבי אחד
מהן.

בית הבחירה למאירי עירובין יא.

אלא שהעמידה בפתחי שימאי ר"ל שערים שוממין, ונחלקו
בפירושו חד אמר דלית לה שקפי וחד אמר דלית לה תקרה, וענין
שיקפי פירשו מקצת גאונים משקוף למעלה כעין קנה על גביהן, אלא
שעקר הדברים כדברי גדולי הרבנים שפרשו כן בענין תקרה, ופירשו
בשיקפי שאין שם עמודים מכאן ומכאן, כגון שנחלצו האבנים מכאן
ומכאן ואין קנה שמכאן ומכאן אלא כעין גדודי עד שנפסדה צורת
הפתח.

בית הבחירה למאירי יומא יא:

פתח שאינו מקורה ר"ל שאין לו איסקופה מלמעלה אלא פרוץ
ועומד פטור מן המזוזה.

מגדולי המחברים¹⁷ כתבו שכל בית שאין בו תקרה פטור מן
המזוזה, ואם היה חצוי שכנגד הפתח מקורה חייב. ולא יראה לי כן,
אע"פ שבענין פתחי שימאי נאמר בגמ' שאין להם תקרה בתלמוד
מנחות (לג:), אנו מפרשין אותו על אסקופה עליונה. ואם כדבריהם
מה הוצרכו לומר בגנה ששער שלה פטור מפני שאין שם דירה והרי
אינה מקורית¹⁸.

¹⁷ רמב"ם (פ"ו מהל' סת"ם הל"א והל"ה), וכן פירש רש"י בסוגיין בל"א ד"לית להו
שקפי" היינו "שאר הבית מקורה".

¹⁸ עיין בראב"ד (שם הל"ז) שהשיג על הרמב"ם ז"ל "תמיה אני על שער הגינה
שפטור, שאם יש בו בית הרי הוא חייב, ואם אין שם בית הרי הוא פטור מה צורך
לומר והלא אף בית שאינו מקורה אמר שהוא פטור", עכ"ל. וכע"ז הקשו התוס'
בד"ה "דלית להו תקרה", אמנם הרא"ש בהל"ק ט' (הל' מזוזה סי"א) יישב קושיית
התוס' ז"ל "דאין ראייה מחצר לבית, דחצר דרכו להיות כך ומשמש לדירת הבתים,
אבל בית אינו ראוי לבית דירה כשאנו מקורה", עכ"ל. והב"י יו"ד (סי' רפ"ו סי"ד
(א)) הביא מ' מנוח ליישב את שיטת הרמב"ם ז"ל "ה"ר מנוח כתב ואף על גב
דשערי חצרות חייבים התם שבתים מקורה פתוחים לחצרות", עכ"ל. ולכאורה
נפ"מ לדינא נמי איכא בין ישובו של הרא"ש לשובו של ר' מנוח, באופן שיש פתח
לחצר שאינו נכנס ע"י לבית, דלרא"ש חייב במזוזה דחצר מצד עצמה חייבת
במזוזה, ולר' מנוח אינה חייבת במזוזה. עיין במהר"ם בנעט (סוף רמז תתקס"א
ס"ק ס"ה) שכתב דעל השגת הראב"ד [והמאירי] מגינה לא מהני ישובו של ר' מנוח
ובעינן לשובו של הרא"ש, ודו"ק.

והנה הרמב"ם שם פסק דבית שחציו מקורה וחציו אינו מקורה אם הצד המקורה
סמוך לפתח חייב במזוזה ואם הקירוי בחצי השני פטור מן המזוזה, ולכאורה
הניחא לרא"ש אבל לר' מנוח צ"ע, דסוכ"ס פתח זה הוי שער לבית שבחצי השני
המקורה ומטעם זה יתחייב במזוזה, [ועיין עוד בב"י ובלבוש], וצ"ע. ומה שנראה
לומר בזה דאם אין חיוב הפתח רק משום שע"י נכנסין לבית בעינן שיהיה שער

יש מי שאומר שאע"פ שהיתה לה אסקופה מלמעלה אם לא היה
עץ בולט דבוק לאיסקופה במשך האסקופה להיות הדלת שוקף עליו
פטורה, ויוצא לו כן מן ביאור מלת שיקפי האמורה במסכת מנחות,
ולא יראה לי כן אלא עיקר הדברים בשיקפי שיהו שם שני ספים.

חידושי הריטב"א עירובין יא.:

מאי פיתחי שימאי פליגי בה רב רחומי ורב יוסי חד אמר דלית ליה
שקפי. פירוש שאין שם תיקון מזוזות מן הצד, ודלא כפרש"י ז"ל.

דלית ליה תקרה. פרש"י ז"ל שהפתחים פרוצים למעלה, ואינו נכון,
אלא לומר שלא נתנו שם תקרה הנקרא בלשון הכתוב משקוף, וכל
כיוצא בזה אינו אלא כחור בעלמא¹⁹...

וא"ת ובקנה מכאן וקנה מכאן היכי איכא שקפי דמצרכינן לעיל
והוה ליה פתחי שמאי, וי"ל שאין מעכבין שקפי אלא בפתח
שבכותל, דכי ליכא שקפי והיינו מזוזות אפילו יהיו פני הכותל שוין²⁰
אינו נראה אלא כפרצה, אבל בקנים או קונדיסין שפיר מתחזי צורת
הפתח בלא שקפי²¹.

ומלשון רש"י ז"ל שפירש לעיל נראה דפתח שאין לו [שקפי] היינו
שהצדדים אינם שוין אלא אבן נכנסת ואבן יוצאת, ולמעלה הוא ג"כ
פרוץ, הא כל שהם שוין מן הצד ולמעלה²² שוב אינו צריך, ואתא

עומד לשמש לבית ואל"ה אינו טפל לבית אלא הוא שער על מקומו שלו וכל כה"ג
אינו חייב במזוזה, ולפי"ז י"ל דחלוק חצר שכל ענינו לשמש לבתים ולכן שערי
נידונים שעיקרן לשמש כניסה לבית ולכן חייבין הן במזוזה, משא"כ בית שחציו
מקורה וחציו אינו מקורה הפתח בא לשמש על מקומו דהיינו החצי שאינו מקורה
ואין טפל לחצי המקורה שאינו סמוך לו, ודו"ק. [עיין להלן בשמעתתא שערי עירות
שהארכנו בסברא זו ואכמ"ל].

¹⁹ עיין לעיל (ע"ד פסקי הרי"ד) שהארכנו בביאור דברי ריטב"א אלו.

²⁰ עיין בחת"ס (הו"ד להלן) דנראה מתו"ד שנקט מסברא להיפך מסברת הריטב"א
כאן וז"ל "רבנות קאמר רש"י אפילו אבן יוצא ואבן נכנס דאין הכותל חלוקה וה"א
היינו מזוזות דידהו, קמ"ל אפ"ה לא מיחשב פתח עד דאיכא קנים דוקא", עכ"ל,
וסברתו צ"ע.

²¹ הנה הריטב"א הצריך פצים ולא סגי ליה בגיפופין של הכותל, ועיין לעיל (ע"ד
פסקי הרי"ד הנ"ל והרי"א ז') שהארכנו בשיטות בדין זה.

²² הנה הריטב"א הביא בתח"ד בסמוך דלרש"י האופן שפטור מלמעלה הוא
כשהוא "פרוץ" מלמעלה וכאן נראה שמשווה דין המזוזות מן הצדדין ומשקוף
מלמעלה שצריך שלא יהיו באופן של אב"נ ואב"י, וכפירוש התוס' בסוגיין, אמנם
לא מצינו ברש"י בשום מקום שפירש כן לענין משקוף. ובביאור החילוק בין משקוף
למזוזות נתבאר לעיל (ע"ד האשכול, עיי"ש) בס"ד בדעת רש"י שגדירת הפתח
אינו אלא ע"י המזוזות ואין צריך את המשקוף רק משום שדרך הפתחים להיות
מקורין ומה"ט לא הצריך רש"י שירד המשקוף לצד חלל הפתח, וכיון שכן אין
חסרון במה שהמשקוף אב"נ ואב"י, שאין החסרון באב"נ ואב"י רק משום שאינם

שפיר הא דקנים. ומיהו פירוש שקפי אינו מוכיח כן בפרק הקומץ רבה²³ אלא כפירוש הראשון, וכן היה מפרש מורי הרב זלה"ה.

חידושי הריטב"א יומא יא:

ושער שאינו מקורה. פרש"י ז"ל שהוא פרוץ למעלה ואין בו תקרה ולא משקוף²⁴, ויש מקשים דהא פשיטא דהיינו פתחי שמאי (מנחות לג:), ולא קושיא היא.

ויש שפירשו שער שאינו מקורה שאין על עובי הפתח למעלה שום קרוי, דכי הא לא חשיב פתח, ופירוש זה צריך ראייה למעשה.

חידושי הר"ן עירובין יא.

כי תניא ההיא בפתחי שימאי. פר"ח ז"ל דהיינו פתחי ארץ ישראל, ועל שם שהארץ נתנה לבני שם קרי להו פתחי שימאי, חד אמר דלית להו שקפי וחד אמר דלית להו תקרה, פרש"י ז"ל דלית להו שקפי שנתצו אבניהם מכאן ומכאן ונשארו אבן נכנסת ואבן יוצאה, ולית תקרה היינו שאין על הפתח משקוף מלמעלה אלא הכותל כולו פרוץ.

ואחרים פירשו דלית להו שקפי, היינו שאין המזוזות בולטות קצת מעובי הכותל, אלא כל עובי הכותל מזה ומזה משמש במקום מזוזות, דלית להו תקרה נמי שאין המשקוף שלמעלה בולט. ואינו מחוור לי, דהא צורת הפתח שאמרו קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן, והתם ליכא בליטה לא במשקוף ולא במזוזות. וקיימא לן כתרווייהו דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.

נראים כבאין לגדור את החלל רק את מקומן, ולכן משקוף שאינו נצרך לגדירת החלל אין בו חסרון זה.

²³ עיין משכנות יעקב (ה"ד להלן) שביאר הוכחתו של הריטב"א עיי"ש, ובפרשה סדורה (פ"א הל"ח אות כ') ביאר דראייתו של הריטב"א הוא מהא דפר"ך בגמ' אפתחא דאקרנא והא לית לה פצימין, וכן מהא דנחלקו ר"מ ורבנן אי בית שאין לו אלא פצים אחד חייב במזוזה או לא, ומוכח דפשוט הוא דבעינן פצים, עיי"ש.

²⁴ יל"ע מה כפל רש"י "ואין בו תקרה ולא משקוף", היינו תקרה היינו משקוף, ואפשר דאתי לאפוקי דלא רק שאין לו תקרה כדרך פתחים להגן מפני החמה והגשמים [עיין באשכול לעיל] אלא גם משקוף אין לו והוא פרוץ לגמרי מלמעלה, והוא דוחק וצ"ע.

ועיין עוד בהמשך דברי הריטב"א בסמוך שהביא "ויש שפירשו שער שאינו מקורה שאין על עובי הפתח למעלה שום קרוי", וצ"ע מה החילוק בין פירושו של רש"י ופירוש זה של היש שפירשו, ואולי הפירוש הוא כנ"ל דלדעת היש שפירשו יש משקוף לשער זה אלא דתקרה רחבה כדרך הפתחים ליכא וזהו החסרון בו, וע"ז כתב הריטב"א "ופירוש זה צריך ראייה למעשה" דהיינו שהוא חידוש ומנלן להצריך שיהיה לפתח תקרה כדרך הפתחים, [גם שהרי אינו נכלל בדינא של פתחי שימאי], וצ"ע.

רבינו ירוחם תולדות אדם וחוה נתיב כא ח"ז

[דף קפ טור א]

פתח דלית ביה שקפי פירוש שאין שם מזוזה אלא האבנים שמכאן ומכאן בולטים כמו שיני חומה ואינם ישרות פטור מן המזוזה, וכן פתח שאין לו תקרה כך פשוט בגמרא, י"מ שמקום ששוקף שם הדלת מלמעלה אינו שוה אלא אבני הכיפה אחת נכנסת ואחת יוצאה, ורש"י פירש שאין לו תקרה שאין הבית מקורה, וכן כתב הרמב"ם (פ"א הל"א והל"ה) בית שאינו מקורה פטור מן המזוזה, וכן מסתברא²⁵ דאינו ראוי לדירה אם לא יהיה מקורה.

ספר כפתור ופרח פרק י

[צורת הפתח למזוזה]

מסכת עירובין ברישא (יא.) כי תניא הכי בפתחי שימאי דלית להו תקרה. פרק הקומץ רבה (מנחות לג:) אמר רבא הני פתחי שימאי פטורין מן המזוזה, מאי פתחי שימאי פליגי רב רחומי ורב יוסף, חד אמר דלית להו תקרה וחד אמר דלית להו שקפי. פירוש הרב בעל הערוך, בלשון ערבי אומרים לארץ ישראל בלד אל שאם²⁶, ובזאת הארץ אין דרכן לעשות על פתחיהן תקרה לשבת תחתיה כארץ זולתה²⁷. ופרש"י ז"ל רחוק מזה, שעשאו מלשון זקן אשמאי, כלומר מקולקלים שאין להם צורת פתח.

²⁵ דהיינו דאפילו אי אי פירושא דפתחי שימאי היינו אסקופה העליונה במקום הפתח ולא תקרת הבית מסבירא יש לפטור בית שאין לו תקרה שאינו בית. ועיין מאירי ביומא (הו"ד לעיל) שנחלק על הרמב"ם בין בסברא ובין בפירושא דגמ'.

²⁶ כפירוש ר' חננאל בעירובין (יא.), והו"ד בתוס' שם בד"ה "פתחי שימאי".

²⁷ כפירוש המובא באשכול בשם "ואיכא נמי מאן דפריש" [עיי"ש מש"כ ע"ד]. ויל"ע דמאחר שאין המנהג בארץ ישראל לעשות תקרה על גבי הפתחים לישב תחתיהן מדוע חסר בשם פתח, ואולי אה"נ ורק בבבל יש בהן חסרון שאינם כצורת פתח, וזה גופא נכלל בחידוש דינא דפתחי שימאי דהגם דבארץ ישראל חשיבי פתח מ"מ במקומות שהדרך לעשות תקרה זו כל שאין לפתח תקרה לא חשיבא פתח, [ואפשר דמה"ט כינו את הפתחים "פתחי שימאי" ולא אמרו סתם פתחים דלית להו תקרה להורות דאפילו שבארץ ישראל הפתחים בלא תקרה מ"מ לא חשיבי פתחים במקומות אחרים], ומילתא דמסתברא דא"כ בארץ ישראל לא היו קובעים מזוזה על פתחי בתיהם, והוא חידוש וצ"ע.

האגודה מסכת מנחות פרק ג

פתחי שימאי פטורים ממזוזה, דלית להו שקפי, דלית להו תיקרא פירש דאין הבית מקורה, ור"י פירש דאבן נכנסת ואבן יוצאת מלמעלה ואינו שוה, ולית להו שקפי, היינו מצדדין אינו שוה אך אבן נכנסת ואבן יוצאת או בעצים²⁸ נכנסין ויוצאין.

28 הנה האגודה כתב דגם במזוזת עצים שייך חסרון מעין החסרון של אבן נכנסת ואבן יוצאת כמו בכותל של אבנים. והנה במקור חיים איתא ז"ל "יש חילוק בין עירוב למזוזה דבעירוב כשר כשיש צ"ה בקנים וקונדרסין ואף כשיש בהקנים חתיכות מהמזורה זה נכנס וזה יוצא ובמזוזה אין צ"ה מחייב במזוזה", אמנם החזו"א נחלק עליו ז"ל "ולפי' הריטב"א אפשר דקנה שהעמידו לשם משקוף אין פגימות וכניסות מפסידתו ואמנם אגן נקטינ כפרש"י ומיקילין למחשב ראשי הכתלים למזוזות וע"כ דפגימות וכניסות פוסלות ויש מקום לומר דדוקא בכותל שנפרץ ונהרס פסול באבל העמיד קנה לשם מזוזה אע"ג שאינו משופה כשר וכמש"כ שם אבל ראוי להחמיר כסברת המקו"ח דזה בכלל פתחי שימאי, וצריך לשפה את הקנים וליטול עוקציהן", עכ"ל. [ע"ע בחת"ס (הו"ד להלן) שהביא מבעל הפנים מאירות שפירש את החסרון באב"נ ואב"י ד"מזוזות נחבאות באבנים הבולטים לא שמי' מזוזה", עיי"ש שנחלק עליו וביאר באו"א]. ומדברי האגודה נראה ראייה לשיטת החזו"א (וימ"ל).

ליקוט אזורונים

[פתחי שימאי]

לבוש יורה דעה סימן רפו סעיף יד

בית שאין לו תקרה אינו ראוי לדור בתוכו ופטור, אף על גב דשערי חצירות חייבין וסתם חצירות אינם מקורין, שאני חצר שבתים מקורין פתוחים לתוכו ומשתמשין משם לבתים ומבתים לתוכו לפיכך חייבים, מה שאין כן כאן שאין משתמשים כן בתוכו לפיכך פטור. ואם היה מקצתו מקורה ומקצתו אינו מקורה, אם היה הקירוי כנגד הפתח חייב במזוזה, שראוי לדור מיד במקום ביאתו לשם והשאר נחשב לחצר, והוא שיהיה במקורה ד' אמות על ד' אמות.

לבוש יורה דעה סימן רפז סעיף א

אין הפתח חייב במזוזה אפילו הוא עומד במקום החייב אלא אם כן יש לו שתי מזוזות ומשקוף, מדכתיב [דברים יא, כ] מזוזות מלא בשני ווי"ן, משמע רבים שתי מזוזות, ומדכתיב גבי נתינת הדם [שמות יב, ז] על המשקוף ועל שתי המזוזות, שמע מינה דבכל מקום שנאמר מזוזות שאינם בלא המשקוף עליהם, ואם אין המשקוף שהדלת שוקף עליו למעלה ישר אלא אבן נכנס ואבן נכנס אלא או שאין המזוזה ישרה אלא אבן נכנס ואבן יוצא פטור, שאין זה נקרא משקוף ואין זה נקראת מזוזה, שלכך נקרא המשקוף משקוף משום שהדלת שוקף עליו, וכל זמן שאין כולן שוין וישרים אין הדלת יכולה לשקוף על המשקוף ביושר.

שו"ת משכנות יעקב אורח חיים סי' קכג

וראיתי להאריך ולבאר עוד בזה בסוגית הש"ס בדין פתחי שימאי ובכמה פרטים שיש בהן כמה נפקותא לדינא כאשר יראה המעיין.

דהנה בגמ' בדין פתחי שימאי איפליגו רב רחומי ורב יוסף חד אמר דלית ליה שקפי וחד אמר דלית ליה תקרה ופירש"י שקפי מזוז' שנחלצו אבניה' מכאן ומכאן אבן נכנסת ואבן יוצאת ואין בו צה"פ. וכה"ג כתב התוס' במנחות דאיתא שם ג"כ כל הך סוגיה דפתחי שימאי לענין מזוזה. וכ"כ הרא"ש בהל' קטנות והטור. ומשמע לדבריהם ז"ל שאלו השווה פני הכותל שלא תהא אבן נכנסת כו' נידונין פצימי הכותל משום צה"פ. אבל הריטב"א ז"ל כתב דלא משמע כן במס' מנחות. אלא פי' שיעמיד מזוזות מן הצד וכן פי' מורו הוא הרא"ה ז"ל. ולפענ"ד גם סתימת דברי הרמב"ם שכתב מתנאי הבית שתהיינה לו שתי מזוזות ומשקוף ואחר כך כתב שתהיה לו תקרה משמע דהמזוזה והמשקוף הוא נכלל לדעתו ז"ל בכלל שקפי כמו שמצינו במקרא על שתי המזוזות ועל המשקוף ומ"ד דלית ליה תקרה הוא מפרש כפשוטו שהוא סובר דבית שאינו מקורה פטור ממזוזה. עכ"פ מדסתם הכי משמע דמזוזות ממש בעי ולא מדפנות הבית אף שהן שווין. ומ"ש הריטב"א ז"ל שכן משמע במנחות לפענ"ד דבר נכון הוא דכולה סוגיה דשם משמע דבענין שהמזוזות תהיינה עשויות לשם פתח ומש"ה פטרינן אכסדרה אפילו שיש לה פצימין ממזוזה משום דהפצימין לאחזוקי תקרה עבידן וכ"כ כל הפוסקים הרי להדיא דכל שלא נעשה לשם פתח אין עליו שם צה"פ ופטור ממזוזה. וכ"ש גיפופי הבית הנשארים בפרצה אף ששוין הם וחלקין מכל צד כיון שנעשו לשם בנין הבית ולא לשם פתח לא עדיפי מפצימין גמורין שנראין יותר כמזוזות פתח ואפ"ה כל שאין מעשיהן מוכיחין עליהן לשם פתח אין שם פתח ומזוזה עליהן וכ"ש גיפופי בנין. ואפשר שזהו כונת הריטב"א ז"ל בראיתו. ובהכי רהטא כולה סוגיה שם דבעינן דעבידא לשם פתחא. וכן מצאתי להדיא בש"ג בהל' קטנות על הך דאכסדרה פטורה ממזוזה וז"ל וכן ראוי לומר במי שסמך ראש פתחו ע"פ רחבו של כותל אע"פ שהיו פני הכותל שוין וגם חלקין כיון שלא נעשו לתיקון הפתח אין זה דומה לפצים והרי הוא כמו פתח שאין לו אלא פצים אחד ופטור ממזוזה וכן היא שיטת מז"ה הרי להדיא דעת הר"י מטראני הזקן ונכדו הר"י האחרון ז"ל דאף שפני הכותל שוין וחלקין אין נידון משום פצים כל שלא נעשו לכך וכפירוש הריטב"א והרא"ה. וכ"כ עוד בש"ג שם בהדיא לקמן וז"ל ומה הן הפצימין העמודין שעושין מעצים או מאבנים שקובעין אותן בצידי הבית כו' ופעמים שהבנין עשוי מאבני גזית וא"צ לקבוע עמודים בצידי הפתח אלא משפין שם הבנין יפה מכאן ומכאן והכותל שמכאן ומכאן הם במקום הפצימין שמעמידין בהן הדלתות כמו שביאר מז"ה עכ"ל מבואר להדיא דדוקא בבנין מאבני גזית שאין דרך לקבוע בו עמודים אחרים רק עושין תיקון מזוזה מגוף הכותל ומשפין יפה וניכר מעשהו שעשוי לשם פתח שכן דרכו הא בבנין דעלמא לא אף ששוין וחלקין כמ"ש הוא עצמו לעיל ועיקר ראייתו מהא דאכסדרה וכמ"ש לעיל. וכן משמע עוד דהא במנחות לא אידכר כלל הך ברייתא דדפנות הללו שרוב פתחים וחלונות כו' דנימא דאיירי בפתחים מכותל שנפרוץ ואבן נכנס כו' רק מימרא דרבא הני פתחים ושימאי פטורין מן המזוזה כו'. משמע שהן פתחים אבל הן שוממין מתיקונם ממזוזות או ממשקוף. וכן הזכיר הרי"ף ז"ל סתם דלית ליה שקפין כן ולא הוזכר כלל בכאן כותל פרוץ ואינו שוה כפירוש הרא"ש ותוס'. וכן משמע מדסמכו ענין להך מימרא דרבא שם תיכף הך דרב חסדא דאכסדרה כו' למימרא דחד טעמא הוא שאין לה פצימין עושין לשם פתח וגם רש"י ז"ל במנחות לא הזכיר הך דאבן נכנס כו' וכתב סתם בחד פירושא שקפי מזוזות ומשמע כוונתו שאין לו מזוזות מיוחדות לשם פתח. ובש"ג כתב בהדיא שהעמודין כו' הן המזוזות שכתב בהן וכתבתם על מזוזות.

ליקוט אזורונים

[פתחי שימאי]

ע"כ נלענ"ד לענין מזוזה להחמיר לעשות מזוזות גמורות לשם פתח ולקבוע בהן מזוזות אבל כשאינן מזוזות גמורות אף שיש גיפופי הכותל כל שלא נעשה בהן תיקון מזוזה כדרך בתי חומה וכמ"ש הרא"ז הוי ספק לענין ברכה מאחר שלדעת הריטב"א והרא"ה והר"י הזקן והרא"ז וכ"מ מדברי הרמב"ם והרי"ף ז"ל ומוכח כן מסוגיית הגמ' שאין זה קרוי פתח ופסור ממזוזה ראוי לחוש לדבריהם בספק ברכה וגם כי רבים המה לגבי ד' תוס' והרא"ש והטור ז"ל.

ויש ללמוד מזה גם לענין עירובין שאין לסמך משום צה"פ על גיפופין היוצאין מן הכותלי כדרך שמשירין הבנאין בזויות לחזק הבנין ואין לסמוך עליהן משום בנה נצה"פ. דלא להכי עבידי רק משום חיזוק הבנין. כמו דא' לחזוקי' תקרה דלדעת כל הנך פוסקים ופשטות הגמ' בסוגיה זו א"ז צה"פ ונקראת פתחי שימאי. וכ"ש אם יש ריוח קצת בין עץ לעץ כמו במקצת בניינים שאינן עשוין ביופי דהוי ממש אבן נכנס ואבן יוצאת דלדברי הכל אין זה צה"פ אף שאין ביניהן ג' והוא כלבוד א"ז צה"פ וכמ"ש רש"י בעירובין ותוס' ורא"ש דעכ"פ בעי שיהיו המזוזות והמשקוף שוה וישיר דבאית ביניהן ג' אין זה צריך לפנינו דאינו כלום. ויש ליזהר בזה הרבה ואף בישרון וחלקי' כמ"ש"ל.

מקור חיים תיקון עירובין

עוד נראה דמותר לחבר הלחי להחתיכות נסרים הבולטין מצידי הכתלים כל שאין בין זה לזה ג"ט עד לארץ משום לבד ואף שזה יוצא וזה נכנס. ואין להקשות מהא דאמרינן בעירובין דף י"א בפתחי שמאי דלית להו שקפי ופירש"י דהיינו אבן נכנס ואבן יוצא ואין זו צ"ה ע"ש. נראה דלא דמי דהא כה"ג ממש אמרינן במס' מנחות לפ' ל"ג גבי מזוזה דפתחי שמאי אין חייבין במזוזה. ובהא דלית להו שקפי איכא ב' פירושים די"א דוקא כשפני הכותל אינו שוה כמו שפירש"י וי"א דאפילו שפני הכותל שוה מ"מ כיון דלית להו שני מזוזות ומשקוף בכל הפתחים אינה חייבת במזוזה. וכ"פ הש"ע דבית שאין לו שתי מזוזות ומשקוף פסור מהמזוזה ואף שבט"ז הביא בשם הטור כפירש"י מ"מ עיין בב"י שהביא שני הפירושים. גם בחידושי הריטב"א לעירובין דף הנ"ל שכתב בהדיא דאפילו כשפני הכותל שוה כל דלית ליה ב' מזוזות ומשקוף פסור. ובעירוב כה"ג ודאי דנידון משום צ"ה דאפילו לעמוד מהכותל כשר כמ"ש המ"א סי' שס"ג ס"ק כ"ח. ועוד דנראה בחוש שיש חילוק בין עירוב למזוזה דבעירוב כשר כשיש צ"ה בקנים וקונדרסין ואף כשיש בהקנים חתיכות מהמזוזה זה נכנס וזה יוצא ובמזוזה אין צ"ה מחייב במזוזה דאלת"ה אמאי לא עבדינן מזוזה בכל מקום שעושין צ"ה משום עירוב דהא שערי עירות ג"כ חייבים במזוזה אלא ודאי דזהו ההפרש שבין עירוב למזוזה דבמזוזה בעינן פתח ממש ובעירוב כשר אף צ"ה משום הכי פתחי שמאי וצ"ה אינו חייב מזוזה משא"כ בעירוב דסגי בצ"ה כשר בקנים וקונדרסין אף שהקנין דומין ממש לפתחי שמאי שיש בהן ענפים יוצאין ונכנסין כשר דנהי דפתח לא הוי צ"ה מיהא הוי וכ"כ הריטב"א בהדיא בד"ה אשכחניהו רב אחא וז"ל וא"ת ובקנה מכאן וקנה מכאן היכא איכא שקפי דהיינו מזוזות וי"ל דבפתח אפילו יהיה פני הכותל שוה אינו נראה אלא כפירצה אבל בקנים שפיר איתחזי צ"ה בלא שקפי עכ"ל. אלא לצי"ה כשר בלא שקפי ובפתחי שמאי דפסלינן בעירובין י"א נראה דוקא בכתלים שיש כותל [מכאן] ומכאן דגוף הכותל הואיל וארכה ד' אמות אינו נידון משום לחי ובעינן פתח ממש ובפתחי שמאי לאו פתח איכא דלאו שמה פתח ולאו צ"ה איכא כיון דלאו לחי הוא משא"כ במקום דליכא אורך ד"א ושם לחי עליו שפיר אתחזי צ"ה אפילו בדליכא שקפי כמ"ש הריטב"א דאלת"ה לא היה צ"ה מועיל רק מה שחייב במזוזה והא ודאי ליתא אלא ודאי כדכתבנא דבמזוזה דבעינן פתח דוקא וכן בעירוב במקום דהכתלים שבצדדים ארוכין ד' אמות דאינו נידון משום לחי ולא נידון ג"כ משום צ"ה דבצ"ה בעינן שיהיה על הקנים שם לחי פסול בפתחי שמאי ואפי' איכא משקוף עליהם כל דלית ליה שקפי לכל פי' כדאית ליה אבל כשיש שם לחי על הצדדין נידון משום צ"ה וכשר.

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן צו

ע"ד המבוי הניתרת בצורת הפתח והקנים אינם עומדים על פני חוץ כ"א לפניו מכותל חצר והכותל מפסיק בין הקנה לרה"ר אלא שהקנים בולטים למעלה מקומות המחיצה הרבה, הנה בבואי הנה מצאתי במקום אחד צה"פ על זאת התמונה באמרם שא"א להעמיד שם הקנה להדיא ברה"ר כי הוא ברשות אוה"ע ואין שום קיום להעמודים אא"כ מסתירין אותם בתוך החצר לפניו מהכותל המפסקת.

ואמנם ראה ראיתי דברי הגאון פנים מאירות ח"ב סי' קמ"ב מיי"ג' ראיות לאסור, ראה ראשונה מפיתחי שמאי עירובין י"א [ע"א] דקשיא לי' לגאון דאבנים [נדצ"ל דל אבנים] הבולטים מהכא ותוותר בכותל עצמו במקום מזוזות אלא ע"כ הואיל ומזוזות נחבאות באבנים הבולטים לא שמי' מזוזה. הנה מבואר מ"ש מג"א סימן שס"ג סקכ"ח דלא ס"ל כמהר"ם א"ש הלז והוא מבואר לכל מבין אלא דס"ל דבעינן קנים דוקא וכותל

ליקוט אזורונים

[פתחי שימאי]

החלוקה [צ"ל החלקה, וכן להלן] לא מועיל לצוה"פ, ורבותא קאמר רש"י אפילו אבן יוצא ואבן נכנס דאין הכותל חלוקה וה"א היינו מזוזות ידיהו, קמ"ל אפ"ה לא מיחשב פתח עד דאיכא קנים דוקא, אבל לעולם אימא לך דאי איכא קנים לא בעי' שיהיו מגולים דכל שהוא מחיצה גמורה לא בעי היכרא דכיון שנסתמה המבוי במחיצה נסתמה וצוה"פ הרי הוא כמחיצה סתומה.

חזון איש אורח חיים סימן ע סקכ"ה

במקו"ח בתק"ע כ' דכשנמשך כותל ד"א כיון דנפקא מתורת לחי, נפקא גם מתורת משקוף, ובפחות מד"א דנידון משום לחי, חשיב צו"ה אף בפתחי שמאי אף באבן נכנס ואבן יוצא, וסוגיא דעירובין י"א א' כשהכותל ד"א, ואין הדברים בסוגית הגמ' אבל נראה דדין המשקוף כפסי חצר שאין ד"א פוסל בהן כמש"כ תו' ה' ב', וכש"כ צו"ה שהוא משום מחיצה, וא"צ כלל היכרא שבא להתיר, דנראה דא"צ גם לסמוך בע"ש בצו"ה, ובאבן נכנס ואבן יוצא ודאי פסול אף בפחות מד"א, דאע"ג דכשר בלחי, פסול בצו"ה, שאין זה מזוזה, ופלוגתא רש"י והריטב"א נראה, משום דענין מחיצות תלוי בפעולת ההיכר שעושים על מקום המוקף להכירהו למובדל ומפרש מחיצה לו וכמש"כ סי' ג' ס"ק ה' והלכך הכרת הפתח מחשיב את המחיצה, ואחרי שמדרך הבנין להבדיל את המזוזות בבנין משאר כותל כגון שכל הכותל בעמודים שוככים והמזוזות עומדין, או שבולטין בעוביין מן הכותל או שמתקצרים, כי המזוזות נבנין בפני עצמן בתלוש, ונקבעין אח"כ בכותל, מפני שע"י זה מכוון יותר הדלת במזוזה, והלכך ס"ל להריטב"א דכל שאין משקפים כאלו, ניכר שאין זה פתח אלא פרצה, ולפרש"י אין זה תנאי דשפיר יכול להשלים ולכוין את הכותל עצמו, כשאר המזוזות הנקבעין בה, והלכך לא נפקא מתורת פתח אלא כשניכר, שאין זה בנין אלא הרוס ופרוץ, ומיהו כשהעמיד קנים לצו"ה חשיב צו"ה, אע"ג דאינן בעצם תבנית כל המזוזות, אלא התחלת בנין כותל, מ"מ אין דרך לעשות בנין כל שהו לכותל ושפיר ניכר דהוא משקוף הפתח, ובאמת אילו הוסיף קנים הרבה זה אצל זה יצא מתורת משקוף, ונמצא דהכל תלוי בענינו וטבעו, וכן לפרש"י בזמורות בולטין מהקנה לא חשיב כפתחי שמאי, שניכר שזהו בנינו ולא שנהרס ונפרץ כמו באבן נכנס ואבן יוצא שכ' רש"י, והמ"א שהכשיר עמוד בולט מהכותל אפשר שאינו כפי' ריטב"א ואנו סומכין על פרש"י, וקו' המ"א מסוכה הוא מסוכה העשוי' כמבוי בב' דפנות זכנ"ז, המבואר בשו"ע שם, אבל מדופן ג' ליכא קושיא שהטפח קנה מעליא, והמ"א לא דן רק אי מותר להניח על כותלי המבוי שלצדי המבוי מכאן ומכאן, כמו שהוכיח מקורה, אבל אי כתלים נמשכין לכנגד פתח המבוי זה שפיר נידון כמזוזה וזהו עמוד הבולט שסיים המ"א, ודברי המקו"ח ז"ל צ"ע, וכן דברי המחזה"ש בביאור דברי המ"א שכ' בסו"ד להגיה צ"ע.

חזון איש יורה דעה סימן קעא סק"ז

מנחות ל"ג פתחי שימאי פטורין מן המזוזה דלית להו שקפי ודלית להו תקרה פרש"י אבן נכנס ואבן יוצא, לכאורה נראה דלהני פוסקים דמחייבי במזוזה לפתח שאין לו אלא פצים אחד בימין, לא גרע אבן נכנס ואבן יוצא מלית לי' כלל, ואע"ג דלענין שבת דאמר עירובין י"א דפתחי שימאי לא חשיב פתח, אין חילוק בין חסר לי' של ימין או של שמאל ולא חשיב פתח, מ"מ מזוזה שאני דלא כתיב פתח אלא מזוזות ולא פטרינן פתחי שימאי אלא משום דאין לו מזוזות, ושפיר מרבינן לחייבו במזוזה בפצים אחד, מיהו צ"ע מנ"ל דבעינן תקרה נהי דלא חשיב פתח בלא תקרה הלא בפצים אחד נמי הוי פתחי שימאי ואפ"ה חייב במזוזה ובמע"י כ' בשם הרמ"י דילפינן מפתח מצרים, ולכאורה נראה דבאמת בעינן פתח במזוזה וילפינן משעריך ובלא שקפי פטור משום דלא חשיב פתח, ואפ"ה מחייבין באין לו אלא פצים אחד דרבי בי' קרא, ולפ"ז י"ל דלענין שבת נמי חשיב פתח בפצים אחד, וזה דעת מהראשונים שהביא המרדכי פ"ק דעירובין דקנה ע"ג א"צ אלא מצד אחד ומהר"מ פליג עלי' דלענין שבת צריך ב' פצימין דוקא יעו"ש, וא"כ שפיר איכא למילף מהא דלא מהני דלתות ופצימין בלא תקרה שאין פתח בלא תקרה לעולם, (עי' ס"ק שאח"ז).

חזון איש יורה דעה סימן קעא סק"ח

ל"ג הני פתחי שימאי פטורין מן המזוזה מאי פתחי שימאי פליגי בה רב רחומי ור"י חד אמר דלית להו תקרה וחד אמר דלית להו שקפי ופרש"י תקרה אסקופה העליונה, שקפי מזוזות, ל"א דל"ל תקרה שאין הבית מקורה, שקפי אסקופה העליונה, ואיכא למידק למ"ד דלית להו תקרה, לפי' ראשון שפרש"י, דמשמע דמ"ד תקרה אית לי' דשקפי לא מעכבא, והא אמר לקמן ל"ד בית שאין לו אלא פצים אחד ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרים, וע"כ ל"פ אלא בפצים אחד, אבל בדלית לי' שקפי כלל לכו"ע פטור, וי"ל דלא נחלק אלא בפירוש פתחי שימאי דא"ר, אבל לדינא מודה דאי לית להו שקפי פטור, אבל קשה למ"ד דלית להו שקפי, למה צריך רבא לאשמועינן הלא נחלקו בזה ר"מ וחכמים באין לו אלא פצים אחד, ואי דב' פצימין קאמר ואשמועינן דהלכה כחכמים, לא הוי לי' לאשמועינן במימרא באפה נפשה, ונראה דלהכי פ"ה הרא"ש אבן נכנס ואבן יוצא,

ליקוט אזורונים

[פתחי שימאי]

ואשמועינן דלא חשיב מזוזה וכן פרש"י בערובין י"א, וכ"מ בגמ' שם שהרי אין לו אלא פצים אחד היינו שהפתח סמוך לכותל וכמו שפי' הטור סי' רפ"ז, דהכתלים עצמן חשובין מזוזות, ופתח באמצע כותל לכו"ע דכותל שמכאן ומכאן חשיב מזוזה, וא"כ אם נפרש דלית להו שקפי שאין לו פצימין כלל היינו שהפתח ממלא כל הרוח, ולישנא דברייתא עירובין שם שריבה בהן פתחים וחלונות א"א לפרש כן, וע"כ באבן נכנס ואבן יוצא, ואשמועינן דלא חשיב פצים, לר"מ כדאית לי' בחד פצים, ולרבנן כדאית להו, בשניהם, ואי ר"ר ור"י פליגי לענין דינא, למ"ד דלית להו תקרה, אית לי' דאבן נכנס ואבן יוצא חשיב מזוזה, ולמ"ד דלית להו שקפי אית לי' דתקרה עליונה אינה מעכבת, ומיהו ל"מ כן שהרי איפלגו בעירובין שם לענין מחיצות שבת, ומשמע דכו"ע מודים שאין צו"ה בלא אסקופה עליונה וכדאמר שם ה"ד צו"ה קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן, ובלא קנה ע"ג אינו אלא תיקון לחיים, והלכך נראה דלא פליגי לענין דינא, ולפי' השני שפרש"י דשקפי הוא אסקופה עליונה, נראה נמי דבהא כו"ע מודו, אלא בקירווי י"ל דפליגי, ולענין מזוזות, זהו מחלוקת ר"מ וחכמים באין לו אלא פצים אחד, ובאבן נכנס ואבן יוצא לא מצינו בגמ' למפסל, ואי פירושא דלית להו שקפי היינו אבן נכנס ואבן יוצא דלישנא דשימאי מתפרש ע"ז, א"כ יש ללמוד מזוזות מאסקופה העליונה לענין ד"ז, ולפ"ז אין לנו נפקותא לענין דינא בכל הני פירושי, רק בדין בית שאינו מקורה דללישנא בתרא שפרש"י פטור ממזוזה למאן דמפרש דלית להו תקרה, ובב"י סי' רפ"ז הביא דברי הגה"מ בשם ר"מ דפסק לחומרא ואיזה שיהי' חייב במזוזה, ומשמע דאי איכא משקוף עליון בלא מזוזות חייב ומזוזות בלא משקוף נמי חייב, וזה תימא דהא פצים לכו"ע צריך, וכן משקוף משמע דלכו"ע צריך וכמ"ש"נ וכן משמע בעירובין שם בהא דמבעיא אי צריך ליגע ופשיט שם ממזוזה מדין כיפה משמע דגם במזוזה צריך ליגע אי דין הוא דצריך ליגע, אבל בלא משקוף לאו פתח הוא, וצ"ע.

חזון איש יורה דעה סימן קעב סק"א

י"א א' כי תניא ההיא בפתחי שימאי כו', רש"י פי' דאבן נכנס ואבן יוצא, ומבואר דאפי' אין להפתח פצימין כדרך פצימי פתח אלא פרצות בכותל חשיבי פתח דראשי הכתלים מימין ומשמאל חשיבי מזוזות, והריטב"א כתב דלית להו שקפי היינו פצימי פתח כדרך שעושין לפתח, ובחזו"א או"ח סי' ע' ס"ק כ"ה הובא דברי המקו"ח שפי' דהא דפסול אבן נכנס ואבן יוצא היינו בשהכותל ד"א ויצא מדין משקוף ואנו צריכים לאותן האבנים הבולטים לשם משקוף ולזה אמרו דלא מהני כאן לבד דחשיבי פתחי שימאי, אבל אם אין במשך הכותל ד"א אמרינן דל האבנים הבולטים והכותל עצמו נחשב למשקוף ומה"ט אין אנו מקפידים בקני צו"ה שאינם משופין ועוקצי הענפים בולטים בשטחן ולא חשיבי פתחי שימאי, ודבריו ז"ל תמוהין שאין משך ד"א מפסיד בצו"ה שלא נאמר אלא בלחי שהוא משום היכירא אבל לא בפסי חצר שהם משום מחיצה וה"ה בצו"ה וממקומו הוא מוכרע דלמה לי' להזכיר פתחי שימאי לימא בהכותל ד"א, ועוד למה לן למפסל משום אבן נכנס ואבן יוצא אפי' הי' במקום הכניסה טמום והיה הכותל ישר וחלק לא היה לו דין משקוף משום שהכותל ד"א ומה מעליותא איכא באבנים הבולטות שאין משך הכותל ד"א מפסידן עד שהוצרכו לפוסלן משום פתחי שימאי אלא ודאי אין נפקותא כאן במשך הכותל וכל שאין המשקוף משופה וחלק חשיב פתחי שימאי.

ולפי' הריטב"א אפשר דקנה שהעמידו לשם משקוף אין פגימות וכניסות מפסידתו ואמנם אנן נקטינן כפרש"י ומיקילינן למחשב ראשי הכתלים למזוזות וע"כ דפגימות וכניסות פוסלות ויש מקום לומר דדוקא בכותל שנפרץ ונהרס פסול באבל העמיד קנה לשם מזוזה אע"ג שאינו משופה כשר וכמ"ש"כ שם אבל ראוי להחמיר כסברת המקו"ח דזה בכלל פתחי שימאי, וצריך לשפה את הקנים וליטול עוקציהן.

חזון איש יורה דעה קעב סק"ב

ל"ד א' האי פתחא דאקרנא חייב במזוזה, רש"י פי' פתח בקרן זוית והיה משקוף העליון מונח ע"ג כתלים, והנה בפתח באמצע הכותל ואין לו מזוזות פשיטא לי' דראשי הכתלים חשיבי מזוזות וכמו שפרש"י עירובין י"א דפתחי שימאי דלית להו שקפי היינו אבן נכנס ואבן יוצא אבל ראשי כתלים חלקין חשיבי שקפי, אלא הכא בזוית גרע טפי שראש כותל זה אינו כנגד ראש כותל השני אלא כנגד האויר ומסיק דמ"מ חשיב צו"ה, ולפי' ריטב"א דלעולם בעינן צו"ה יש לפרש שהיה לו שקפי אלא כיון שאין השקפי זה כנגד זה הוי ס"ד דלא חשיב צו"ה....

במשכנ"י סי' קי"ב כתב דדעת ריא"ז כהריטב"א ואין נראה כן שהרי כתב מי שסמך ראש פתחו על פני רחבו של כותל כו' והרי הוא כמו פתח שאין לו אלא פצים אחד כו', ונראה כונתו בפתח בקרן זוית ומשקוף העליון ע"פ כותל מזרח מימין ועל עובי כותל צפון ואע"ג שאין כותל צפון עובר הלאה לא חשיב ראש כותל צפון כפצים שהרי ראש הכותל אינו כנגד חלל הפתח ופני הכותל אינו כפצים וזה דלא כהטור ומבואר דכותל

ליקוט אזורונים
[פתחי שימאי]

מזרח חשיב פצים והתנה שיהא שוה וחלק והיינו כפרש"י אלא שהצריך שיהא יפה וחלק, וגם מה שפרש"י אבן יוצא ואבן נכנס היינו שניכר הירוס ואינו כדרך הפצים, וכללא כל שנראה שעומד לסותמו נחשב כפרצה וכל שניכר שהניחו לפתח חשיב פתח...

סי' תר"ל ס"ב ואם הטפח והקנה מגיע לסכך א"צ קנה על גביהן, ובמ"א הביא דבירו' אמרו דאין הסכך חשיב משקוף שאין עשוי לכך והגר"א בביאורו כתב דסבר דגמ' דידן פליגא שהרי במחיצה כו"ע לא פליגי דעומדת מאליה חשיבא מחיצה וכן אמרו י"א א' פתחי שימאי דלית לה פצימי אע"ג דאיירי שאין עשוי לשם פצים ותימא הלא בהדיא אמרו בעמודי אכסדרה דלא חשיבי פצימין דלחזוק תקרה עבידי ולמה תהא תקרה עצמה עדיפא, ונראה דדעת ראבי"ה דקנים דמעמיד עכשו לשם פתח מחשיבים את הסכך וכדעת הרא"ש והטור דראשי הכתלים חשיבי פצימין וכבר נתקשינו בהם דהא ראשי כתלים לכותל עבידי אבל י"ל דהשתא דמניח קנה עליון על גביהן נעשו עכשו לשם פתח, ואמנם לדעת ריא"ז נראה דלא מהני הסכך כמו דלא מהני ראש הכותל כיון דאין ראש הכותל כנגד הפתח וה"נ אין ראש הסכך כנגד חלל הפתח והסכך עצמו אינו משקוף כיון שנמשך על כל שטח הסוכה ופני תקרה אינו משקוף וכיון דבירו' איתא כריא"ז יש להחמיר כריא"ז ואין לנו ראי' דגמ' דידן פליגא דשפיר אית לי' גם להירו' דא"צ שיעשה לכך ומ"מ בעינן שמשמש לשם משקוף ואין התקרה היכר משקוף יותר מראש כותל ופצימי אכסדרה...

והנה הצריך ראבי"ה שיגיעו הקנים עד הסכך [ומשמע דלא שיהיו נגד הסכך קאמר אלא שיגיעו ממש קאמר] וקשה למה צריך שיגיעו הלא קיי"ל דא"צ ליגע, ואמנם גם ראבי"ה סבר דסכך גרע וכל שלא הגיעו הקנים עד הסכך אמרינן דסכך לתקרה עבידא ולא חשיב סכך משקוף ואפשר דגם הרא"ש והטור דמכשרי ראשי הכותל היינו דוקא בקנה עליון נוגע בהם. ואמנם לדעת ריא"ז אף בנוגעין לא חשיב צו"ה, וכן בירו' משמע אף בנוגעין לא חשיב צו"ה.